

Köztéka: újszerű megoldás a könyvtári rendszerek körében*

A könyvtári munka és a könyvtárgépesítés előtt új feladatok állnak, de ezeket a technikai lehetőségek bővülésével meg lehet oldani. A könyvtári szervezeti struktúra, a hálózatok fontosságának növekedése, a pénzügyi helyzet és a munkaerő-ellátottság alakulása arra készteti a könyvtári rendszerek tervezőit és forgalmazóit, hogy újragondolják termékeik felépítésének kérdéseit. Ilyen újragondolás gyümölcse a Köztéka könyvtári rendszer is, amely a korábbi Kistéka könyvtári program átalakított változata. A Köztéka egyes könyvtárak, illetve könyvtári hálózatok számára teszi lehetővé a szoftver távoli elérését és használatát.

Az egyre nagyobb teljesítményű, egyre jobb műszaki adottságú számítógépek széles körű elterjedése megváltoztatta a gépi könyvtári katalógusokkal szemben támasztott felhasználói igényeket és elképzeléseket is. A hálózaton keresztül távolról is kereshető grafikus felületű gépi katalógus lassan általános elvárás lesz. Az online kereshető könyvtári katalógusoknak ráadásul új versenytársaik támadtak a különféle internetes keresőkben. Ha kényelem, gyorsaság, esztétikai érték, találati pontosság és adatbiztonság terén mi könyvtárosok nem tudjuk felvenni ezekkel a versenyt, a felhasználók lassan leszoknak majd a könyvtári OPAC-ok használatáról.

A webes alkalmazások sokasága, ismertsége, a gyakorlott felhasználók nagy aránya, a hálózati erőforrások növekedése, az intézményeknél és a háztartásokban üzemelő munkaállomások növekvő kapacitása, illetve a munkaállomásokon futó operációs rendszerek nyújtotta egyre jobb körülmények lehetőséget adnak a gépi könyvtári rendszereknek arra, hogy egyre jobb internetes katalógusokkal örvendeztessék meg olvasóikat.

A fejlesztés lehetőségei

A technikai környezet

A fejlesztési elképzelések kialakítása során, ha olyan szoftvert tervezünk, amely organikus kapcsolatban áll hardver- és szoftverkörnyezetével, és ki is használja az adott körülmények kínáta lehetőségeket, aprólékosan meg kell vizsgálnunk, hogyan tudunk ehhez az egyébként állandóan változó környezethez alkalmazkodni.

Tisztában lehetünk azzal, hogy az egyes hálózatok áteresztőképessége minden tekintetben ugrásszerűen nő, és ez a közeljövőben még erőteljesebben javulni fog. Egyre több helyen érhető el szélessávú internet, és a hálózati eszközök is egyre megbízhatóbbak mind a fizikai szerkezeteket, mind a különféle hálózati alkalmazásokat illetően. Egyre ritkább, hogy valahol nincs, vagy időlegesen nem működik a hálózat, vagy a sávszélesség túl kicsi. Ugyanakkor az elmúlt években jelentősen szigorodtak a biztonsági feltételek, gondot okozhat egy-egy alkalmazásnál az átjutás a tűzfalakon. A tűzfalak létét tudomásul véve elmondható, hogy egyedül a webes böngészőkkel, az általuk szokásosan használt, és számukra állandóan megnyitott portokon keresztül lehet mindig és megbízható gyorsasággal átjutni a különféle védelmi akadályokon. Ezért bármilyen nem helyi hálózaton keresztül kliens-szerver üzemmódban működtetett alkalmazásnál a legcélszerűbb a webes „kliens” bevezetését választani.

A másik fontos környezeti tényező, hogy a munkaállomásoknál hatalmas kapacitásnövekedéssel, a korábbinál lényegesen jobb tárolási és memóriaértekekkel, és jóval nagyobb képernyőkkel számolhatunk. Mindamellett egy sor kis intézményben és háztartásban még igen elavult munkaállomások és igen kis, ma már nem divatos monitorok is üzemben vannak. Ezért az alkalmazást úgy képzeltük el, hogy a nagyon rossz helyi feltételek mellett is jól, kényelmesen és a képernyőn is áttekinthetően

* A 2006. április 19–21. között Miskolcon megrendezett *Networkshop* konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

legyen használható. A korszerű munkaállomásokon dolgozó, a gyorsaságtól elkényeztetett felhasználók viszont rossz néven veszik még a legrovidebb várakozási időt is.

Ha a kliens keretétől webes böngészőt alkalmazunk, tudomásul kell vennünk, hogy ezek is évről évre változnak, és több is jelen van a piacon. Jól lehet a legelterjedtebb internetes böngésző az Internet Explorer, emellett más böngészők is népszerűek, és közülük a Mozilla elterjedtsége és használata állandóan növekszik. Ezért a különféle böngészőknek egyaránt lehetővé kellett tenni, hogy az általunk tervezett szoftver azokból is használható legyen. Az egyes böngészők tulajdonságai és alapbeállításai szintén sokat változnak. Így pl. bizonyos böngészőkben megjelent a felugró (pop up) ablakok megjelenítésének beállíthatósága. A tervezésnél, és a program fejlesztésénél ezeket mind-mind figyelembe kellett venni.

Az operációs rendszerek terén is nagy a változosság. Ma már a Windows különféle verziói mellett a különféle Linux operációs rendszerek is igen népszerűek és elterjedtek. Sok helyen használnak a Microsoft által már rég nem támogatott operációs rendszereket, és bizonyos okokból cseréjüket rövid időn belül nem is tervezik. Mivel nem szolgálhat minden operációs rendszer egy mégoly egyszerűnek tervezett alkalmazás keretétől sem, ezért is célszerű olyan távoli alkalmazást tervezni, ahol nincsenek helyi installálási gondok sem a szerveroldalon (mert a szerveroldali dolgok nem az ügyfélnél vannak), sem a kliensoldalon, mert kliens részről, ha a böngésző jelen van, már nem kell installálni semmit.

Ha a kliens installálását a telepítési munkafolyamatból kiiktatjuk, jelentős időt és bosszúságot takaríthatunk meg, mivel az új alkalmazás üzembe helyezése percek alatt megoldható helyszínre való kiszállítás, vagy távoli elérés megteremtése nélkül, ami a szigorú tűzfalak és egyéb akadályok miatt amúgy is egyre nehezebb.

Ha a szerveroldali programok nálunk futnak, nincs gondunk a különféle operációs rendszerekkel, azok sokféle beállításával, a tűzfalak kapuinak nyitásával, a gépeken futó egyéb számos alkalmazáshoz való alkalmazkodással, az együttműködés megteremtésével. Rengeteg speciális szerveroldali megoldás, helyi beállítás van mindenütt, melyeket amúgy el kellene fogadni. A különféle Linux disztribúciók mind-mind más feltételeket támasztanak.

Az örökösen változásban levő számítógépes világban gyakori a szoftvercseré, változnak a külső, hálózati stb. körülmények, gyorsan amortizálódik, illetve elavul a géppark. Ilyen helyzetben a sokszor nagy fáradsággal összeállított konfigurációhoz, beüzemelt alkalmazáshoz rövid időn belül újra hozzá kell nyúlni a rendszergazda és a termék forgalmazójának nem kis bosszúságára.

Könyvtári környezet

Az elmúlt években a könyvtárak világa jelentős változáson ment át mind szervezetileg, mind szakmailag. Ma már nagy számban vannak jelen a kis könyvtárak mellett ún. „eltörpült” könyvtárak, amelyek korábbi személyzetük, gyarapítási lehetőségeik, illetve állománybővülésük töredékével üzemelnek. Emellett számos új alapítvány, különféle, nem fizikai helyhez kötött intézmény is van, amelyek szívesen használnának gépi katalógust. Sok a nem képzett könyvtáros, és a szakmai igények a felhasználói kör változása, illetve az anyagi nehézségek, valamint az egyre sürgetőbb racionalizálás miatt is egyre „lejjebb szálltak”, a bibliográfusi feladatok pedig egyre kevésbé tartoznak a kis könyvtárak könyvtárosaira. A sok kis könyvtár, kevés személyzet, kis bővülés, kisebb feltárási erőforrás – sok és igények sajátos új könyvtári szoftverek fejlesztését, bevezetését teszik indokolttá.

Hallatlanul megnőtt az elektronikus információforrások jelentősége és szerepe. Egy könyvtári rendszernek, és magának a könyvtárnak is fel kell készülnie ezek szolgáltatására, tárolására, mivel az internet előtt ülő felhasználó ma már szívesen veszi, ha a teljes szöveges, illetve képi anyagokhoz is azonnal hozzájut. Az ezekről való információnyújtásban kulcsszerepe van a korszerű webes könyvtári katalógusnak.

Részint az anyagi nehézségek és az ezek kapcsán kibontakozó ésszerűsítési feladatok, részint az európai uniós elvárások kapcsán a korszerűsítet erősen átható együttműködési készség, részint a korábbinál bonyolultabb intézményi struktúra miatt az utóbbi években megnőtt a különféle alapon szerveződött könyvtári hálózatok jelentősége és szakmai súlya. Ma már alapvető elvárás, hogy a kistérségek, intézményi hálózatok és szakmai közösségek könyvtárai messzemenően együtt tudjanak működni, és ennek támogatását, lehetőségeinek megoldását is elsősorban az általuk használatba vett, vagy használni kívánt integrált könyvtári rendszerektől várják.

A korábban már sokszor emlegetett, a könyvtári munkát sok tekintetben érintő ésszerűsítés egyik „áldozata” a helyi tartalmi és formai feltárás lett. Ezt a munkaerő-leépítés miatt a könyvtárak részben – nagyon helyesen – „kiszervezték”, vagyis a címleírásokat elsősorban más rendszerekből (nagy könyvtári adatbázisokból) veszik át, így a távoli adatforrások használata ma már általánosnak mondható. Minden könyvtári rendszerrel szemben alapvető elvárás ez, méghozzá többféle módon, de legalább MARC csereformátum és Z39.50 szabvány szerinti formátumban egyaránt.

A rekordletöltéseknek nagy pontossággal, adatbiztonsággal, gyorsan és kényelmesen kell megtörténniük, mindenképpen gyorsabban, mint ahogyan a könyvtáros a rekordokat kézzel elkészíthetné. A letölthető dokumentumok köre nem korlátozódhat a hazai kiadványokra, de a könyvekre, illetve csak a kereskedelmi forgalomba került dokumentumokra sem, hanem lehetőleg minél több nagy könyvtár minél tágabban értelmezett adatállományára a lehetőségnek adottnak kell lennie. Ma már a kis és közepes könyvtárak zöme adatbázisának 80%-át letöltés útján építi fel. Az anyagi nehézségek miatt ráadásul fontos szempont, hogy ingyenesen elérhető adatbázisokat használhasson. Az ilyen ingyenesen elérhető adatbázisok építéséért jelentős pályázati összegeket kapnak az illető nagy könyvtárak, a kis könyvtárak könyvtárosai mint adófizetők, természetes járandóságukat hajtják be, amikor ezekben a rendszerekben keresnek, és rekordokat töltenek le. Az ingyenesség mellett fontos szempont a gyorsaság, a naprakészség, a helyi kis könyvtár olvasói gyors kiszolgálása érdekében a legfrissebb dokumentumokat is a lehető leggyorsabban fel akarja tárni, és ehhez a kész címleírást is igen hamar le akarja tölteni. Ezért a letöltési lehetőségek közül az online elérhető kurrens adatbázisokból valókat kell elsősorban lehetővé tenni és támogatni.

A könyvtári és könyvtárosi szerepek korunkra jelentősen megváltoztak. Az alapos szakmai és formai feltárás jelentősége a letöltési lehetőségek és a visszaszorított helyi kapacitás miatt csökkent, ezzel szemben a nem hagyományos információforrásokra is vonatkozó tájékoztatói szerep megnőtt. Olyan rendszerre van szükség, amely segíti a könyvtárost abban, hogy az intézmény falain túllépő elektronikus könyvtárat felépíthesse, és az olvasókkal a könyvtárat – adott esetben – újra megkedveltesse.

A pénzügyi nehézségek ellenére is jellemző, és a változó kulturális igények kapcsán még inkább ér-

vényesülő tényező az állományok dinamikus alakulása, sajátos növekedése, illetve az állományokon belüli arányeltolódások, a nem hagyományos dokumentumok növekvő aránya és jelentősége.

Pénzügyi környezet

A pénzügyi környezet átalakulása nem egyszerűen csak megvonásokat jelentett, hanem a finanszírozási keretek megváltozását. A mindennapi anyagi nehézségek, hónapról hónapra jelentkező fizetőképességi gondok mellett a pályázati rendszer elterjedésével az egyszeri beszerzési lehetőségek megnöttek. Amilyen nehéz a fenntartási költségeket előteremteni, sokszor olyan váratlanul „szakad egy nagyobb pályázati összeg az intézmény nyakába”, amelyet az adott esetben ésszerűen kellene felhasználni.

Beruházásra sokszor könnyebb pénzt szerezni, mint munkabérre, üzemeltetésre, illetve a szolgáltatások folyamatos ellátására.

A bizonytalanság, hogy hol van pénz, hol nincs, arra indít minden intézményt, hogy olyan megoldást keressen, amelynek megbízható megvalósítása nem függ a mindennapi likviditás kérdésétől. Különösen drága rendszergazdát, illetőleg általában számítógépes személyzetet alkalmazni, hónapról hónapra javadalmazni, értékes gépek rendszeres szervizelését, technikai támogatását, hardver- és szoftverkövetési díjait fizetni, esetleg géptermet fenntartani. Ezek a pénzügyi megfontolások arra indítanak tehát, hogy a rendszergazdai, rendszer-felügyeleti, hardverbeszerzési, üzemeltetési és szervizeltetési feladatokat is érdemes – ha mód van rá – az intézményből kiszervezni. Az egyszeri, esetleg egy sikeres beruházást követő üzemeltetési nehézségektől így meg lehet szabadulni, illetve az ezt érintő költségeket jelentősen csökkenteni lehet. Ha egyszeri beruházásra sincs lehetőség, olyan megoldásra van szükség, amelynél egészen kis összeggel is be lehet lépni az alkalmazás használói közé.

Az emberi tényező

A könyvtárosok képzettségi szintje napjainkban nagyon különböző. Sok helyen nincs képzett könyvtáros, a munkabéren a fenntartók szívesen takarékoskodnak. Nincs rendszergazda, illetve egyáltalán nincs hozzáértő ember. A projektek sokszor túl bürokratikusak, megvalósításuk időben elnyúlik, mind nehezebb kézben tartani őket. Ezért a könyvtáros, akinek gyakran egy személyben kell

ellátnia az összes könyvtárosi feladaton túl egyéb, pl. adminisztratív munkaköröket is, mind nehezebben látja át a munkavégzés folyamatát, idő és felkészültség hiányában egyre gyakrabban szorul szakmai segítségre. Amikor könyvtári rendszert vásárol, a rendszer forgalmazóitól kapott szakmai, technikai és könyvtárosi segítség sokszor fontosabb számára, mint maga a számítástechnikai termék. (Ezért fordul elő, hogy a különféle ingyenesen, vagy majdnem ingyenesen elvihető és letölthető alkalmazások nem tudnak igazán elterjedni, nem sikeresek.) Távoli alkalmazás használata esetén ez a segítség még kézenfekvőbb, még közvetlenebb. Az intézmény vezetőjének is gondot jelenthet a megfelelő munkaerő megtalálása, betanítása, és főleg a megtartása. A távoli alkalmazás szolgáltatójától, forgalmazójától felbecsülhetetlen értékű segítséget kaphat, különösen az átmeneti időszakokban.

Szervezeti kérdések

A könyvtári intézményi hálózatok egyre szélesebbé és szövevényesebbé válásával, illetve a pályázati finanszírozási helyzet egyre nagyobb kuszaságával nehéz közben tartani az ügyeket. Sokszor nincs egyszemélyi felelős, általános a különféle feladatok kiszervezése. Ráadásul dologi kiadásra mindig könnyebb pénzt szerezni, mint munkabérre.

A pályázati rendszer miatt manapság sok és bonyolult projekt van az intézményekben, legalábbis időlegesen gyakori a mátrixszervezet érvényesülése, mind nehezebb tartós egyszemélyi felelőst találni, a finanszírozás, az alá- és fölérendeltségi szerkezet nem stabil, és nem kiszámítható. Ebben a helyzetben a könyvtári adatbázis és alkalmazás állandó hozzáférhetősége, használatása, és adatainak biztonságos léte iránti felelősséget is ki lehet szervezni, és ezzel az esetleg nem is létező, vagy túlterhelt, egyéb ügyekkel foglalkozó, esetleg más szakterületről jövő vezető is helyettesíthető, illetve tehermentesíthető.

Olvasói igények

Az olvasók ma már nemcsak helyben akarják használni a könyvtárukat, hanem állandóan el akarják azt érni; a rendszernek rendelkezésükre kell állni az interneten keresztül éjjel-nappal egyaránt. Ez a rendelkezésre állás ráadásul nem egyszerűen a katalógusban való keresési lehetőséget, hanem kölcsönzési információk nyújtását, előjegyzések lehetőségét stb. is jelenti. Mindezt a létszámleépítések, a terjedő részmunkaidős alkalmá-

zások kapcsán előálló, mind rövidebb nyitva tartási idők mellett kell megvalósítani. A szervernek ráadásul éjjel-nappal futnia kell, azaz éjszakára sem lehet kikapcsolni, illetve az áramforrásról lekapcsolni.

Válasz a kérdésekre: Köztéka

A megváltozott hardver-, szoftver-, pénzügyi, emberi és szervezeti, illetve felhasználói környezeti feltételek mellett olyan szoftvert kellett terveznünk, amely megfelel a felsorolt elvárásoknak. A kliens hiánya, a webes használat, a távoli üzemeltetés, letöltési lehetőségek, a hálózati együttműködés megoldása, a kényelmes, gyors, elegáns és bárholonnan bármikor elérhető kereső- és feldolgozó felület, a biztonságos üzemeltetés, a korszerű hálózati és helyi eszközök kihasználása volt az az elvárás és feltételrendszer, amelyet figyelembe véve a Köztékát megterveztük.

Az alap: a Kistéka

A Kistéka (<http://www.kisteka.hu/>) az általunk részben már vázolt kihívásokra választ adó eredeti szoftver volt az az alap, amelyre a Köztékát építettük. A Köztéka tulajdonképpen ennek az eredeti, Magyarországon egyébként örvendetesen elterjedt és sikerrel forgalmazott alkalmazásnak a továbbalakítása olyanformán, hogy a Köztéka egy hálózatba kötött Kistékákból álló alkalmazás, amelyben az egyes adatbázisok létrehozása kényelmes és gyors, egyszerűen elérhető, de mégis biztonságosan elkülöníthető.

A könyvtári rendszereknek széles választéka volt már a Kistéka tervezésekor is a magyar nyelvterületen, így ezen a túltelített piacon csak valami eredeti ötlettel lehetett érvényesülni. A Kistéka tervezésekor ezért nagy hangsúlyt fektettünk a mozgékonyagra és rugalmasságra, a könnyű és gyors üzembe helyezésre, külső dokumentumok csatolásának és idegen rekordok honosításának egyszerű és kényelmes megoldására.

Olyan rendszert akartunk készíteni, amely a modern technikai megoldások nyújtotta előnyöket és a nagy szoftverek erőseit mind pénzügyi, mind emberi és műszaki költségek tekintetében elérhető áron kínálja a felhasználóknak. Ezért volt alapelv a nyílt és ingyenes eszközök használatbavétele, a platformfüggetlenség, valamit az, hogy a nagy rendszerek által figyelembe vett szabványok, feldolgozási struktúrák itt is érvényesüljenek. A Kis-

téka mint könyvtári rendszer felépítése, filozófiája így a nagyobb és általánosan elterjedt könyvtári rendszerek tulajdonságainak leképezése olcsóbb környezetben. Relációs adatbázis-kezelőre épül, kliens-szerver üzemmódban fut, távolról is üzemeltethető, grafikus, többnyelvű felülettel rendelkezik.

A katalogizálás űrlapos technikával zajlik, de szabványos HUNMARC alapra épül. Önálló, többlépcsős feltárást elváró bibliográfiai, besorolási és példányrekordokat fa-gráfszerűen leképező, azok adatait relációs adatbázisban tároló adatszerkezete van, ahol minden információt csak egyszer tárolnak, mégpedig azon a szinten, ahová valóban tartozik. A bibliográfiai és besorolási, illetve példányrekordok plasztikusan elkülönült szerkezete sokoldalú karbantartási és adatrevíziós lehetőségeket kínál. A MARC besorolási rekordok mellett sok „kvázi” besorolási rekord léte garantálja az adatbázis rendezettségét.

A jogosultságok rendszere igen egyszerű, mivel a Kistéka kis létszámú személyzettel működő könyvtárak számára terveztük. Mindamellett a különálló könyvtáros-felhasználó a távoli és helyi olvasóktól eltérő jogokkal rendelkezik, így védjük az adatbázis biztonságát.

A jól strukturált, tagolt, a MARC-ot követő adatbázis-szerkezet teszi lehetővé a konverziós kérdések kényelmes, pontos, a felhasználók érdekeit szolgáló megoldását. Ilyen módon a szabványos adatbázis-kezelőnek, illetve a felületnek a sokoldalú export- és importlehetőségei garantálják a könyvtár adatvagyonának biztonságát és tartós fennmaradását.

A könyvtár adatvagyonra nem korlátozódik pusztán a katalógusrekordokra, hanem az internetről és máshonnan beszerezett, a bibliográfiai rekordokhoz rendelt teljes szöveges adatokat, képeket stb. is jelenti.

Az adatbázis-kezelő alkalmazása, illetve az adatszerkezet lehetővé teszi a leltározási és állományellenőrzési funkciók maradéktalan ellátását. Emellett a felületet úgy alakítottuk ki, hogy a nyilvántartási feladatoknak is maradéktalanul megfelel, és gépi leltárkönyvként funkcionál.

Keresőfelület

Az alkalmazásnak közös lekérdező felülete van, amelyet az olvasók és a könyvtárosok webes felületen, az interneten keresztül elérhetnek, és azo-

nosítás nélkül használhatnak. Mind az olvasó, mind a könyvtáros az együttműködésben részt vevő könyvtárak tetszőleges körét, így adott esetben a saját könyvtárát kiválasztva folytathat keresést, illetve elérheti kizárólag a saját könyvtárának keresőfelületét is. A sikeres keresés után megnézheti az illető példányok lelőhelyadatait, a részt vevő könyvtár elérhetőségét, a megtalált dokumentumra vonatkozó igénylést, előjegyzési, félretételi vagy könyvtárközi kölcsönzési kérést küldhet saját könyvtárába, magát mint olvasót olvasójegyének számával és e-mail címével azonosítva. Ha a keresés előtt csak a hozzá földrajzilag közel eső könyvtárakat választotta ki, természetesen személyesen is elmehet abba a könyvtárba, ahol a dokumentumot megtalálta.

Ha a könyvtáros úgy dönt, letilthatja a könyvtár megjelenését az együttműködők közös keresőfelületén. Ekkor rekordjai és adatbázisa csak a saját közvetlen keresőfelületen érhetők el.

A webalapú OPAC modul lehetővé teszi a megszokott keresési eljárások (csonkolás, maszkolás, kombinált keresés, Boole-operátorok, különféle adatelemek böngészése) alkalmazását, és a találatok többféle megjelenítését.

Minden könyvtárosnak saját feldolgozói felülete van, jelszóval azonosítva lép be, és módosítási, törlési stb. jogokkal kizárólag saját adatbázisában rendelkezik. Módja van viszont a részt vevő más könyvtárakkal közvetlen átvételi technikával rekordokat cserélni. A rekordcserét mások számára engedélyezheti vagy letilthatja. A feldolgozói felület egyéb tekintetben maradéktalanul egyezik az MTA SZTAKI által forgalmazott Kistéka legújabb verziójával. A könyvtárnak bibliográfiai állománya mellett az olvasói nyilvántartása is el van különítve. Az együttműködésben részt vevő könyvtárakba az olvasóknak külön-külön be kell iratkozniuk.

Katalogizáló modul

Az adatcsere a már említett okok miatt döntően adatátvételt jelent, és a nagyobb könyvtári adatbázisokból, idegen könyvtár-gépesítési alkalmazások által támogatott keresőfelületekről való letöltéssel történik. Ezt a munkát a Köztéka támogatja a bibliográfiai és a besorolási rekordoknál is, MARC, illetve Z39.50 formátumokban. Emellett lehetőség van szabványos kézi adatbevitelre is, mind a bibliográfiai, mind a besorolási, példány- és olvasói adatok esetében.

A katalogizáló modul lehetővé teszi könyvek vagy bármilyen más dokumentumtípus adatainak bevitelét. A legfontosabb adatok (szerzők, nyelvek, kiadók, tárgyszavak) ellenőrzött háttérállományba kerülnek, és a későbbi címleírások elkészítéséhez felhasználhatók. A katalógus szerkezete a HUNMARC szabvány előírásait követi. A beépített importfunkció felgyorsíthatja a katalogizálási munkát: a Köztéka fogadni tudja a *KELLŐ* vagy a *Magyar Nemzeti Bibliográfia* rekordjait, az esetlegesen már meglévő rendszer (pl. ISIS) rekordjai egyszerűen és gyorsan áttölthetők. A Köztékával katalogizálhatók elektronikus dokumentumok is, a tényleges dokumentumok a rekordhoz kapcsolhatók. Az elektronikus dokumentum az olvasói OPAC felületen lévő ugrópontra kattintva közvetlenül elérhető és megjeleníthető.

A katalogizálási munkafolyamatok tervezésekor figyelembe vettük az érvényes magyar szabványokat és előírásokat. A rekordok a bevitel egyszerűsége mellett is teljes mértékben szabványosak, és megfeleltethetők más rendszerek rekordjainak.

Kölcsönzési modul

A kölcsönzési modul a lehető legegyszerűbb felépítésű, kevés adattal is működőképes, nem tételezi fel olvasójegy meglétét, és a lehető leggyorsabb használatot is lehetővé teszi olyan könyvtáraknak, ahol a könyvtár jellegéből adódóan (pl. iskolai könyvtár) rövid idő alatt sok kölcsönzési tranzakciót kell végrehajtani. Működésében alkalmazkodik az olyan könyvtárak igényeihez, ahol a könyvtáros és az olvasók között erős a személyes kapcsolat, és a formalitások háttérbe szorulnak.

A Köztéka felépítése, jellege

A Köztéka valójában nem egyéb, mint több Kistéka egy környezetben együttműködve, és hálózatra kötve. A rendszer tervezésekor különféle hálózati együttműködési modelleket tanulmányoztunk. Választásunk arra a megoldásra esett, amikor több, egymástól elkülönülten létező, de ugyanazon adatbázis-kezelő példány által támogatott adatbázis áll az egyes könyvtárak rendelkezésére. Az egyes adatbázisok külön-külön épülnek, saját könyvtárosi felhasználóval és jelszóval védettek, de közösen is és külön-külön is lekérdezhetik őket mind az olvasók, mind a könyvtárosok. Emellett mód van bibliográfiai és besorolási rekordok egymástól való átvételére is. Azért választottuk ezt a modellt, mert a ténylegesen közös adatbázisok

építése csak akkor sikeres, ha a könyvtárakat közös fenntartó, közös gyűjteményépítési és szervezési politika, illetve a könyvtárosok közötti nagyon szoros szakmai együttműködés kapcsolja össze. Az egymástól független adatbázis-kezelők alkalmazása költséges, és a közös keresés lebonyolítása is nehezkesebb.

A keresőfelület kipróbálható a Köztéka nyilvános honlapján a <http://www.kozteka.hu/> címről. Itt számos könyvtár található különféle szempontok szerint csoportokba rendezve. A csoportok együttesen, és az egyes könyvtárak külön-külön is kijelölhetők keresésre. A csoportok képzése jelenleg alapvetően földrajzi elvet követ, de szakmai csoportok már ki vannak alakítva. A közös keresőfelületen a *Magyar Elektronikus Könyvtár* Kistéka-alkalmazásba betöltött állománya is hozzáférhető.

Valamennyi Köztéka-könyvtár egyidejű keresése természetesen igen sok, és egymást átfedő találatot eredményezhet, ami nehézségeket okozhat, mivel a találati halmaz kezelése a kliensoldali munkaállomás számára túl nagy erőforrásigényt jelenthet, illetve a túl sok egyforma találatot nehezen lehet áttekinteni. A találatok megjelenítésekor a rendszer kiírja, hogy melyik rekord melyik könyvtár állományában van meg (1. ábra), az olvasónak pedig módja van arra, hogy az együttműködésben részt vevő könyvtárak dokumentumait könyvtárközi kölcsönzéssel – saját könyvtárának könyvtárosától – kikérje.

1. ábra A Köztéka keresőfelülete

Gyakorlati alkalmazások

A Köztéka forgalmazása során örömmel tapasztaltuk az óriási érdeklődést már a termék bevezetésének első hónapjaiban is.

Kitelepített Köztéka

A Szatmári Római Katolikus Püspökség számos könyvtárat üzemeltet: saját püspökségi könyvtárát, amelyben a történelem viharait átvészelt jelentős muzeális állomány is található, illetve az általa fenntartott oktatási intézmények könyvtárait. Ezeket hálózatba kell kötnie, és közös felületet felkínálnia, amely a terület többnemzetiségű volta miatt négy-nyelvű (magyar, német, román, angol). A szerver a püspökségen van, ezt érhetik el a többi könyvtárból, helyből és távolról is. Webes alkalmazás lévén kliensek telepítésére itt sincs szükség, mind a kereső, mind a feltáró felület bármely internethez kapcsolódó munkaállomásról elérhető.

A SZTAKI központi gépén elérhető Köztéka

Az MTA SZTAKI nagy teljesítményű szervereinek egyikén üzemeltet egy alkalmazást a magyar orvosi könyvtárak számára. A hasonló gyűjtőkörű, és hasonló beszerzési politikát folytató könyvtárak könyvtárosai és olvasói számára hasznos lehet a közösen használható lekérdező felület, emellett a könyvtárosok a jó hálózati lehetőségeket és a szerver hatalmas kapacitását kihasználva kényelmesen használják rendszerüket, nem is érzékelve, hogy az adatbázis nem az ő szerverükön található. Így nem kell gondot fordítaniuk az üzemeltetésre és a mentésre, és nem kell segítséget kérniük a kórházi rendszergazdától. Felmerülő gondjaikon a szállító könnyen tud segíteni, mert adatbázisukhoz helyben hozzáfér.

Az adatbázisok – fizikai helyüktől függetlenül – természetesen a könyvtárak tulajdonában vannak, és kérésre szabványos formában bármikor megkaphatók.

Kitekintés

A Köztéka-alkalmazás új lehetőségeket teremt a könyvtári eszközök használatára, elérhetővé téve ezeket sokkal szélesebb kör, egészen kis, csak alkalmilag használt, illetve nem fő- vagy mellékállású könyvtáros által üzemeltetett könyvtárak, vagy akár magánszemélyek számára is. Ilyen módon, mivel nincsen gond a könyvtári rendszer kliensének telepítésével, beüzemelésével, egészen kis intézmények, sőt könyveket kedvelő magánszemélyek is használatba vehetik, hogy saját otthoni könyvállományukat akár Z39.50 szabvány szerinti

vagy HUNMARC letöltés útján is feltárják, és maguk vagy ismerőseik számára kereshetővé tegyék. Az új szolgáltatás minden bizonnyal igen népszerű lesz a könyveket kedvelők körében, de megoldást kínálhat azoknak az intézményeknek, amelyeknek csak kisebb gyűjteményük van, és nem áll módjukban könyvtárat fenntartani, illetve könyvtárost alkalmazni.

Összegzés

A Köztéka megjelenése új kereteket jelent a könyvtár-automatizálásban részt vevők számára. Sok könyvtár, amelynek eddig pénzügyi vagy személyi okokból nem volt lehetősége a gépesítésre, most csekély indulási áldozatok árán csekély erőforrásokkal is belevághat. Sok értékes, eddig nemigen ismert és használt gyűjtemény lesz így könnyen elérhetővé, nyilvánossá. Reméljük, hogy a könyvek világától sajnos egyre inkább elforduló közönséget jól szolgálják az interneten gyorsan elérhető és áttekinthető könyvtári és teljes szöveget is kínáló katalógusok, és segíteni tudják a könyvtárosokat abban, hogy sokakat visszavezessenek a könyvek és könyvtárak már-már elhagyott világába.

Irodalom

- CHRISTOF, Jürgen–FINGERLE, Birgit–HEYKE, Katja: Verbundkatalogisierung von Internetquellen. = Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie, 51. köt. 3. sz. 2004. p. 152–158.
- CLEYLE, Susan: Systems librarianship. Introduction. = Library Hi Tech, 21. köt. 3. sz. 2003. p. 270–272.
- FEJŐS László: KisTéka: lehet, hogy az év kiskönyvtári programja? = Könyvtári Levelező/lap, 2002. 12. sz. p. 26–29.
- KOLTAY Tibor: Információs kultúra: múltó divat, vagy alapvető készségek együttese? A 2005. április 19–21. között Miskolcon megrendezett *Networkshop* konferencián elhangzott előadás.
- LENGYEL Monika–SIMON András: „Rendszerváltás” a hazai könyvtárakban – divathullám vagy kényszer? = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 50. köt. 8. sz. 2003. p. 313–317.

Beérkezett: 2006. VI. 15-én.

Simon András

a Budapesti Corvinus Egyetem
Központi Könyvtárának
könyvtári informatikusa.
E-mail:
andras.simon3@uni-corvinus.hu